

УДК 347.635

ІНСТИТУТ СУДОВОГО ДОРУЧЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Мамчур Л.О., аспірант кафедри цивільного процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

Представлено всебічний правовий аналіз інституту «судове доручення» в широкому й вузькому сенсі, розкрито його межі та структуру на основі порівняльного дослідження норм чинних процесуальних кодексів України, співвідношення поняття «судове доручення» з іншими конкуруючими процесуальними інститутами. Вказано на необхідність уніфікації термінологічного використання поняття «судове доручення» в процесуальному законодавстві України та впровадження його нових форм, зокрема преюдиційного запиту.

Ключові слова: цивільний процес, судове доручення, міжнародна правова допомога, судовий запит.

Представлен всесторонній правовий аналіз інституту «судебное поручение» в широком и узком смысле, раскрыты его границы и структура на основе сравнительного исследования норм действующих процессуальных кодексов Украины, соотношение понятия «судебное поручение» с другими конкурирующими процессуальными институтами. Указано на необходимость унификации терминологического использования понятия «судебное поручение» в процессуальном законодательстве Украины и внедрение его новых форм, в частности преюдициального запроса.

Ключевые слова: гражданский процесс, судебное поручение, международная правовая помощь, судебный запрос.

Mamchur L.O. INSTITUTE OF ROGATORY LETTER IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE:
CONCEPT AND CONTENT

The comprehensive legal analysis of the institute of “rogatory letter” is presented in a broad and narrow sense, its limits and structure are revealed on the basis of a comparative study of the norms of the existing procedural codes of Ukraine, the relation between the concept of “rogatory letter” and other competing procedural institutions. The necessity of unification of the terminological use of the concept of “rogatory letter” in the procedural legislation of Ukraine and introduction of its new forms, in particular, the pre-trial request, is indicated.

Key words: civil process, rogatory letter, international legal aid, judicial inquiry.

Постановка проблеми. На сьогодні Україною в межах міждержавного співробітництва укладено велику кількість договорів про правову допомогу, що має позитивне значення та сприяє активізації дієвого діалогу у сфері юстиції, захисту прав осіб, зокрема й у цивільному процесі, і виконанню основних завдань цивільного судочинства. Цей факт узгоджується також із положеннями Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [1] щодо активізації судового співробітництва в цивільних справах.

Іноді під час розгляду цивільної справи виникає необхідність дослідження доказів або вчинення окремих процесуальних дій на території, на якій не поширюються повноваження суду, що розглядає справу. Іноді такий суд може перебувати взагалі в іншій національній юрисдикції. Саме за таких умов активно діє інститут судових доручень.

З огляду на зазначене актуальним у доктрині цивільного процесуального права сьогодні є дослідження поняття судового доручення в цивільному судочинстві з урахуванням обсягу досліджуваної правової категорії, її внутрішньої структури та змістового навантаження, яке має ґрунтуватись на зіставленні досліджуваного процесуального інституту з конкуруючими процесуальними інститутами, на порівнянні його правового регулювання в процесуальних кодексах України, а також на визначенні учасників правовідносин, що виникають у процесі направлення й виконан-

ня судового доручення, і на визначенні можливого змісту пропонованих у межах судового доручення вимог.

Стан дослідження. Проблемам удосконалення цивільного судочинства загалом у нашій країні, а також модернізації окремих процесуальних інститутів цивільного судочинства присвячено значну кількість досліджень вітчизняних фахівців, таких як Н.В. Волкова, Н.Ю. Голубева, С.С. Бичкова, В.В. Комаров, С.В. Ківалов, О.В. Київець, Т.М. Кілічава, М.Г. Митракова, Ю.Д. Притика, В.І. Тertiшников, С.Я. Фурса, М.И. Штефан та інші.

Серед цієї кількості доктринальних досліджень у сфері цивільного процесу окреме місце посідають наукові розвідки щодо особливостей функціонування інституту судових доручень, проведені такими авторами, як І.В. Гетьман-Павлова, О.С. Рибак, Д.В. Садчиков, Г.А. Цірат та інші.

Метою статті є правовий аналіз поняття «судове доручення» в широкому й вузькому сенсі, його меж та структури.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до традиційного розуміння, заснованого на нормах процесуальних кодексів України, судове доручення варто визначати як звернення одного суду до іншого суду за необхідності отримання доказів, які перебувають на території іншого регіону, що є обов'язковою до виконання вимогою вчинення певних процесуальних дій. Крім того, аналіз законодавчих норм дає підстави стверджувати, що

судове доручення є тим засобом, за допомогою якого держави можуть надавати правову допомогу одна одній, а також це спосіб (за сіб), за допомогою якого здійснюється міжнародне співробітництво судових та інших юрисдикційних органів різних держав [2, с. 88]. У разі, якщо в процесі розгляду справи адміністративної, кримінальної, цивільної чи господарської юрисдикції суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, відповідний суд може звернутись із судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави в порядку, встановленому відповідним процесуальним законодавством України або міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України. Це положення та поняття судового доручення закріплене сьогодні в усіх процесуальних кодексах України.

Лаконічність запропонованих законодавцем формулювань не дає змогу повною мірою осягнути всі ознаки, сутність і зміст судового доручення. І якщо така нормативна вказівка, як його походження від імені суду, не потребує додаткових роз'яснень, то відсутність чітких характеристик щодо інших ознак судового доручення (адресність судового доручення відповідному суду, вимога вчинення певних процесуальних дій як зміст судового доручення, отримання доказів та іншої процесуально значущої інформації як мета судового доручення, строк виконання судового доручення) перешкоджає його коректному застосуванню та розумінню.

З огляду на законодавчі норми є всі підстави стверджувати, що правове регулювання інституту судових доручень у цивільному судочинстві України, як і в інших національних юрисдикціях, досить умовно допускає існування так званих «внутрішньодержавних» судових доручень і судових доручень «з іноземним елементом».

«Внутрішньодержавними» судовими дорученнями, відповідно до норм ст. ст. 87, 88 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), ст. 333 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), ст. ст. 83, 84 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), ст. ст. 84, 85 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), є судові доручення, що направляються українськими судами українським судам на території України в межах української судової системи.

Судовими дорученнями «з іноземним елементом» можна назвати доручення щодо вручення документів, отримання доказів, проведення окремих процесуальних дій на території іншої держави або виконання судових доручень іноземних судів, що відображають порядок двостороннього звернення українських судів до іноземних судів чи до компетентних органів іноземних держав, закріплений як на рівні процесуальних кодексів України (ст. ст. 415–419 ЦПК України, ст. ст. 367–371 ГПК України, Розділ IX КПК України та ст. 85 КАС України), так і на міжнародному рів-

ні – у міжнародних договорах та в угодах про правову допомогу, що надається державами одна одній, у тому числі в цивільних справах.

Співвідношення цих категорій і їх смисловий зміст не є очевидними та вимагають наукового осмислення й зіставлення.

У юридичному словнику «Правознавство: словник термінів» судове доручення визначене як спосіб сприяння суду в збиранні доказів [3, с. 545]. Варто погодитись із зауваженням О.С. Рибак, що з огляду на запропоноване визначення незрозумілим у повному обсязі є зміст поняття «судове доручення», проте все-таки за своєю природою воно справді визначає спосіб збирання доказів та здійснення певних процесуальних дій [2, с. 89].

Деякі науковці розглядають судове доручення як правовий акт правореалізаційного характеру. На думку Д.В. Садчикова, вимога, яка міститься в дорученні, найчастіше є індивідуальним розпорядженням та постає елементом індивідуального правового регулювання. Водночас, на нашу думку, варто звернути увагу на те, що донині в деяких нормативних актах трапляється термін «доручення» в розумінні представництва перед третіми особами (зокрема, у ГПК України та в Законі України «Про нотаріат») [4, с. 95]. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова та А.І. Дрішлюк наголошують на тому, що з огляду на загальні положення теорії представництва більш виправданим у цивільному законодавстві є вживання терміна «доручення» для позначення внутрішньої сторони представництва (підстави виникнення представництва), а термін «довіреність» варто використовувати для позначення документа, який посвідчує повноваження, що виникають на підставі доручення або іншого юридичного факту, передбаченого законом [5, с. 156]. Однак С.Я. Фурса та Є.І. Фурса, порівнюючи поняття «довіреність» і «доручення», своєю чергою зауважують, що довіреною має бути особа, якій довіряють представництво інтересів довірителя перед третіми особами, а це обґрунтовує неможливість розглядати доручення через представництво [6, с. 8, 67; 7, с. 311]. Водночас у діловому українському мовленні переважно вживається термін «доручення», що позначає письмове уповноваження когось на виконання певних юридичних дій або документ, за яким приватна чи посадова особа, організація передає права (повноваження) іншій особі чи організації здійснювати від її імені зафіксовані в дорученні дії. У текстах інших нормативно-правових актів поняття «доручення» часто вживається поза контекстом відносин представництва та розуміється як повноваження, уповноваження, завдання [8, с. 54].

Таким чином, обґрунтованим буде твердження про те, що судове доручення (внутрішньодержавне та судове доручення з «іноземним елементом») у загальному значенні є правовим документом, яким судом уповноважуються певні суб'єкти на здійснення індивідуального розпорядження, що становить складовий елемент індивідуального правового регулювання.

Водночас варто зазначити, що судове доручення є традиційним механізмом міжнарод-

ного співробітництва, інструментом надання правової допомоги. На думку Г.А. Цірат, надання правової допомоги, особливо у формі виконання судових доручень, є формою взаємодії органів публічної влади різних держав, і це можливо лише за згодою або угодою між відповідними державами [9, с. 22]. Міжнародно-правова допомога є складовою частиною міжнародного цивільного процесу та здійснюється, зокрема, у формі вручення за кордоном судових і позасудових документів, отримання доказів та здійснення інших процесуальних дій. Крім того, суди України виконують доручення іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів, допиту сторін або свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення інших процесуальних дій, переданих їм у порядку, встановленому міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено – дипломатичними каналами (ч. 1 ст. 500 ЦПК України). Виконання судових доручень є наданням (реалізацією) міжнародної правової допомоги. Варто погодитися з О.С. Рибак, що доцільним є розгляд як окремого виду правової допомоги не самого судового доручення «з іноземним елементом», а судової допомоги.

Суб'єктом, який розпоряджається про виконання певних дій у разі направлення як внутрішньодержавного, так і судового доручення «з іноземним елементом», є суд.

Відповідно до норм чинного ЦПК України внутрішньодержавне судове доручення поширюється лише на збирання доказів, тоді як судове доручення «з іноземним елементом» використовується для вручення документів, отримання доказів, проведення окремих процесуальних дій на території іншої держави, а також виконання доручення іноземних судів про надання правової допомоги.

У процесі діяльності зі здійснення правосуддя у сфері цивільного судочинства в суду виникає потреба в процесуальній, інформаційній та інших видах підтримки й сприяння. Брак інформації змушує суди звертатись безпосередньо до органів, організацій та осіб, які володіють такою інформацією, з вимогою про її надання. Така інформація не обмежується доказами або іншими даними фактичного характеру про осіб та обставини справи, що розглядається. У суду може виникнути потреба в експертній оцінці, у формулюванні рекомендацій щодо тлумачення й застосування норм матеріального й процесуального права та роз'яснень змісту норм іноземного права, в усуненні сумнівів у відповідності застосовуваного для аналізованих правовідносин закону Конституції України тощо. Маючи загальну процесуальну мету в широкому сенсі «інформаційного» забезпечення діяльності суду зі здійснення правосуддя, наведені вище «потреби» суду на сьогодні обслуговуються різними процесуальними засобами. До таких засобів належать і судові доручення, і різні види судових запитів, кожен із яких являє собою обов'язкову до виконання вимогу суду про вчинення певних дій, про-

те має індивідуальний, часом досить обмежений ступінь правової регламентації. У такому контексті розкриття поняття «судове доручення» вимагає його зіставлення з правовою конструкцією судового запиту, заснованого як на аналізі окремих видів судових запитів, так і на загальнотеоретичному дослідженні розглянутих інститутів.

Відмінності в правовій природі судового запиту та судового доручення, що проводяться на підставі віднесення судового запиту до категорії вимог, а судового доручення – до категорії доручень, виглядають необґрунтованими через те, що доручення за своїм змістом є вимогою, а отже, немає ні правових, ні філологічних підстав для такого поділу.

Аналіз окремих видів судових запитів та ознак, що характеризують сутність судового доручення й судового запиту, дає змогу об'єднати досліджувані правові інструменти в єдину категорію «юридичне доручення»; останнє в найзагальнішому вигляді визначає Є.В. Слукіна: «Індивідуально спрямована, заснована на довірі та розміщена в правовому акті вимога уповноваженої особи, обов'язкова для адресата, про вчинення або невчинення в певний термін будь-яких дій, недотримання якої тягне настання юридичної відповідальності» [10, с. 40–42].

Основною властивістю юридичного доручення є те, що його зміст становить вимога, а не бажання вчинення певних дій. Справді, змістом і судового запиту, і судового доручення є вимога вчинення певних дій (як процесуальних, так і інших) уповноваженим суб'єктом до суб'єкта, який зобов'язаний виконати зустрічні дії.

Протиставлення категорій «судове доручення» та «вितребування доказів», основним інструментом якого є судовий запит, не може змінити той факт, що процесуальна мета судового доручення й судового запиту однакова та полягає в отриманні інформації, відомостей, доказів. Походження судового запиту від імені суду не залишає жодних сумнівів у єдності правової природи судового запиту й судового доручення.

Розгляд окремих видів запитів, які використовуються судами в процесі здійснення правосуддя за допомогою цивільного судочинства, зіставлення їх основних ознак з ознаками судового доручення, а також спроба абстрагуватись від конкретних норм процесуальних кодексів і застосувати більш широкий дослідницький підхід дають змогу стверджувати, що і судове доручення, і судовий запит являють собою не що інше, як спрямовану судом обов'язкову до виконання вимогу вчинення певних дій.

Судове доручення, що розглядається в новому, більш широкому, ніж традиційне, розумінні, має становити загальне, родове поняття, на базі якого можуть бути об'єднані такі процесуальні засоби отримання даних, як запити, судові звернення інших видів, необхідні для здійснення правосуддя, зміст яких можуть становити певні вимоги незалежно від найменування документа, у якому вони містяться (вимога щодо сприяння в установленні змісту

норм іноземного права, вимога щодо здійснення певних організаційно-процесуальних дій тощо). Варто звернути увагу на велику актуальність запровадження в національну систему цивільного судочинства інституту преюдиційного запиту, що має розширити процесуальні повноваження Верховного Суду України, а також створити превентивний механізм усунення розходжень у судовій практиці, сприяти зменшенню кількості суддівських помилок і, зрештою, зменшенню кількості оскаржень судових рішень [10].

Можливість застосування такого широкого тлумачення судового доручення вважаємо обґрунтованою також з огляду на те, що практичної необхідності в існуванні декількох правових інструментів, що обслуговують одну й ту ж сферу судової діяльності, немає.

Водночас необхідно звернути увагу на те, що згідно з нормами КПК України як родове поняття законодавець визначив все-таки запит, а доручення – лише як форму подання запиту (ч. 1 ст. 552 КПК України). З огляду на те, що сьогодні з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [12] здійснено спробу уніфікації багатьох судових процедур та інститутів у судах усіх юрисдикцій, доцільно уніфікувати також співвідношення понять «запит» і «доручення» з КПК України.

Висновки. Таким чином, широкий підхід до розуміння поняття «судове доручення», забезпечений розробленням єдиних правил і принципів його використання, не лише дасть змогу підвищити ефективність існуючих судових доручень, запитів і звернень, а й стане правовою основою для нових видів судових доручень та запитів, поява яких є закономірною, неминучою й зумовлена поступальним розвитком суспільних відносин, а отже, розвитком цивільного процесуального законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. Рибак О.С. Правова природа судового доручення у цивільному процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013. Вип. 6-1(2). С. 88–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_6-1%282%29_24.
3. Правознавство: словник термінів: навч. посібник / за ред. В.Г. Гончаренка. К.: Юристконсульт, КНТ, 2007. 636 с.
4. Балабан Д.В., Заборовський В.В. Співвідношення довіреності і договору доручення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 43. Т. 1. С. 93–96.
5. Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Дрішлюк А.І. Добровільне представництво у цивільному праві України: навч. посібник. К.: Істина, 2007. 176 с.
6. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Загальна частина: навч. посібник для студ. юрид. вузів та фак-тів. К.: Вентурі, 1999. 207 с.
7. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. К.: А.С.К., 2001. 976 с.
8. Серая А.К. Поняття і правова природа довіреності. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 53–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_10.
9. Цірат Г.А. Особливості міжнародно-правового регулювання надання правової допомоги у отриманні за кордоном доказів у цивільних та комерційних справах. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». К., 2011. Вип. 87. С. 22–24.
10. Слукина Е.В. Юридическое поручение: проблемы определения понятия. Российский судья. 2006. № 7. С. 40–42.
11. Попов О.І. Преюдиційний запит як інструмент забезпечення єдності судової практики: сутність і механізми впровадження у цивільне судочинство. Проблеми законності. 2017. Вип. 136. С. 72–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_10.
12. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436.